

IMOM SIBAVAYH IJODI VA ARAB TILIGA QO'SHGAN HISSASI

G'ayratov Shaxzodbek Otabek o'g'li

*TGFU filologiya va tillarni o'qitish
arab tili 2-bosqich talabasi*

Xashimova Mohira Abdusattorovna

TGFU filologiya va tillarni o'qitish arabtili o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqola Imom Sibavayhning ilmiy ijodini va arab tili grammatikasiga qo'shgan ulkan hissasini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada Sibavayhning asosiy asari "Al-Kitob" va uning arab tili grammatika tizimidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, uning tilshunoslik, morfologiya va sintaksis sohalaridagi yutuqlari, arab tili grammatikasini tizimli ravishda shakllantirishdagi roli, hamda keyingi asrlar arab olimlariga ta'siri ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari tilshunoslik tarixida Imom Sibavayhning o'rni va arab tili grammatikasini rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: Imom Sibavayh, arab tili grammatikasi, Al-Kitob, morfologiya, sintaksis, tilshunoslik, arab adabiy tili.

Abstract: This article is devoted to the study of Imam Sibawayh's scholarly work and his significant contribution to Arabic grammar. The paper analyzes Sibawayh's main work "Al-Kitāb" and its role in the Arabic grammatical system. It also examines his achievements in linguistics, morphology, and syntax, his systematic approach to Arabic grammar, and his influence on later generations of Arab scholars. The findings highlight Imam Sibawayh's position in the history of linguistics and his role in the development of Arabic grammar.

Keywords: Imam Sibawayh, Arabic grammar, Al-Kitāb, morphology, syntax, linguistics, Classical Arabic.

Аннотация: В данной статье рассматривается научное наследие Имама

Сибавейха и его значительный вклад в арабскую грамматику. Анализируется его главный труд «Аль-Китаб» и его роль в системе арабской грамматики. Также исследуются достижения Сибавейха в области лингвистики, морфологии и синтаксиса, его систематический подход к арабской грамматике и влияние на последующие поколения арабских ученых. Результаты исследования подчеркивают место Имама Сибавейха в истории лингвистики и его роль в развитии арабской грамматики.

Ключевые слова: Имам Сибавейх, арабская грамматика, Аль-Китаб, морфология, синтаксис, лингвистика, классический арабский язык.

Imom Sibavayh (760–796 yillar) arab tilshunosligining eng nufuzli va ilmiy merosi boy olimlaridan biri sifatida tarixda chuqur iz qoldirdi. Uning ijodi arab tili grammatikasini tizimli ravishda shakllantirishda muhim rol o'ynadi va arab tilshunosligi tarixida yangi davrni boshlab berdi. Sibavayhning ilmiy ishlari nafaqat morfologiya, sintaksis va fonetika, balki leksika va adabiy tilning tartibga solinishiga ham katta hissa qo'shdi. Shu bois, uning merosini o'rganish arab tili fanini chuqur tushunish va tilshunoslik tarixida arab grammatikasining rivojlanishini aniqlash uchun muhimdir.⁵⁵

Imom Sibavayh davrida arab tili o'zining og'zaki va yozma shakllarida keng qo'llanilgan bo'lsa-da, grammatika tizimi hali mukammal shakllanmagan edi. Bu davrda ko'plab lug'atlar va she'riy matnlar mavjud bo'lsa ham, tilni ilmiy asosda tahlil qilish va strukturaviy tizimga keltirishning ehtiyoji sezilgan edi. Sibavayh bu bo'shliqni to'ldirib, arab tili grammatikasini ilmiy metod asosida tahlil qilgan birinchi olim sifatida tarixga kirdi. U so'zlarning turkumlarini aniqlash, ularning gapdagi o'рни va vazifasini belgilash, shuningdek morfologik va sintaktik qonuniyatlarni sistematik ravishda bayon qilish orqali arab tilshunosligini yangi darajaga olib chiqdi.

Shuningdek, uning davrida arab tili ilmiy va adabiy jihatdan rivojlanayotgan bo'lib, Sibavayhning ishlari tilning standartlashtirilishi va yozma adabiyotning

⁵⁵ Abdurahmonov, M. Arab tili tarixi. Toshkent, 2014.

izchilligi uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratdi. Shu nuqtai nazardan, Imom Sibavayhning ilmiy merosi faqat grammatika fanida emas, balki tilshunoslikning barcha sohalarida, jumladan fonetika, leksika va adabiy tilni tartibga solishda ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi.⁵⁶

Imom Sibavayhning ilmiy merosi uning "Al-Kitob" asarida mujassam. Ushbu asar arab tili grammatikasining barcha asosiy yo'nalishlarini – morfologiya, sintaksis, fonetika va leksikani tizimli ravishda bayon qiladi. U so'zlarning shakllanish qonuniyatlarini, ularning gapdagi funksiyalarini va turkumlararo aloqalarni batafsil o'rgangan. Sibavayhning metodikasi ilg'or bo'lib, u tilshunoslik nazariyasini birinchi marta tizimli tarzda yaratdi.⁵⁷

Morfologiya sohasida u so'zlarning hosil bo'lishi, ularning fe'l, ot, sifat va boshqa turkumlar bilan bog'lanishi, shuningdek, so'z o'zgartirish qonuniyatlarini batafsil tahlil qilgan. Sintaksis bo'yicha u gap tuzilishini, so'zlar o'rtasidagi bog'liqlikni va gapdagi funksiyalarni aniq belgiladi. Bu nafaqat arab tili grammatikasini tizimlashtirishga, balki tilni o'rganuvchilar va olimlar uchun tushunarli va amaliy qo'llanma yaratishga xizmat qildi.⁵⁸

Sibavayhning fonetika va leksika sohasidagi ishlari ham katta ahamiyatga ega. U harflarning talaffuzini, tovushlar kombinatsiyasini va ularning gap ichidagi o'zaro ta'sirini ilmiy asosda bayon qilgan. Shu bilan birga, arab adabiy tilining tartibga solinishi, yozma adabiyot va ilmiy matnlarning izchilligi ham uning ishlari orqali shakllandi.⁵⁹

Imom Sibavayhning yondashuvi nafaqat grammatika bilan cheklanib qolmadi; u tilshunoslikda tizimlashtirish, nazariy asos va ilmiy metodlarni birinchi bo'lib joriy etdi. Uning ishlari arab tili grammatikasi va til nazariyasi rivojida, keyingi avlod olimlarining ilmiy yondashuvlarida asosiy manba bo'lib xizmat qildi. Shu bilan birga, zamonaviy tilshunoslik va grammatika metodlariga ham

⁵⁶ Ahmadov, S. Arab tili grammatika nazariyasi. Toshkent, 2016.

⁵⁷ Karimov, N. Imom Sibavayh va uning asarlari. Toshkent, 2017.

⁵⁸ Rustamov, B. Arab tili va tilshunoslik tarixi. Toshkent, 2018.

⁵⁹ Normurodov, K. Arab tili adabiy shakli. Toshkent, 2020.

Sibavayhning ilmiy merosi bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Sibavayhning ijodi arab tili adabiy shaklining standartlashtirilishiga, grammatik nazariyalarni tizimlashtirishga, tilshunoslik tarixida ilmiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qilgan. Uning asarlari bugungi kunda ham arab tili fanini chuqur o'rganish, morfologiya va sintaksis qonuniyatlarini o'rganish hamda grammatika metodlarini rivojlantirish uchun ilmiy manba sifatida ahamiyatlidir.⁶⁰

Imom Sibavayh arab tili grammatikasini tizimli ravishda shakllantirishda va tilshunoslik tarixida ulkan iz qoldirgan olimdir. "Al-Kitob" asari arab tili morfologiyasi, sintaksisi, fonetikasi va leksikasini ilmiy asosda tizimli tarzda o'rgangan birinchi yirik manba sifatida ajralib turadi. Sibavayhning metodik yondashuvi arab tilini o'rganishda nazariy asos yaratdi va keyingi asrlar olimlari uchun mustahkam ilmiy poydevor bo'ldi.⁶¹

Uning ilmiy merosi arab tili tarixida, tilshunoslikda va grammatika fanida dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, arab adabiy tilining shakllanishiga katta hissa qo'shdi. Shu bilan birga, Sibavayhning ishlari zamonaviy tilshunoslik va grammatika metodlarini rivojlantirishda ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Uning ilmiy yondashuvi qatlamlarga bo'lingan, tizimli va nazariy asosga ega bo'lgan arab tili grammatikasini yaratishda tarixiy ahamiyat kasb etadi va bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlar uchun asosiy manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonov, M. Arab tili tarixi. Toshkent, 2014.
2. Ahmadov, S. Arab tili grammatika nazariyasi. Toshkent, 2016.
3. Karimov, N. Imom Sibavayh va uning asarlari. Toshkent, 2017.
4. Rustamov, B. Arab tili va tilshunoslik tarixi. Toshkent, 2018.
5. Islomov, V. Imom Sibavayh va arab tili fanida merosi. Toshkent, 2018.
6. Prakashan, A. Central Asia: Literary Cultural Scenario and Hindi.

⁶⁰ Islomov, V. Imom Sibavayh va arab tili fanida merosi. Toshkent, 2018.

⁶¹ Ergashev, B. Arab tili tarixi va grammatikasi. Toshkent, 2021.

7. Turdiyeva, Y. The Phenomenon OF Artistic Style in Uzbek Literature. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 6(12), 22-23.
8. Turdiyeva, Y. Individuality Of The Literary Style (Based On The Novel “People In The Heat” By Luqmon Borikhan). *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 3(12), 17-18.
9. Жўраева, М. (2022). «Ал-фавоиду-з-зиёийа» ва «Кофия» асарларида феъл туркумининг ёритилиш принциплари. *Востоковедение*, 14(2), 58-65.
10. Rahimjonov, M. (2026). THE ROLE OF WESTERN SCHOLARS IN STUDYING THE LIFE AND SCIENTIFIC HERITAGE OF CENTRAL ASIAN SCHOLARS AND THINKERS. *Journal of Social and Theological Studies*, 1(1), 5-13.
11. Tursunaliyeva, M. A. (2025). OGHIYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARIDA HAMD VA NA’T QISMLARINI BERILISHI. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 618-627.
12. Mamajanova, V. Arab Tilini O ‘qitishda Yozma Nutq Ko ‘nikmasini Shakllantirishning Metodik Asoslari Va Zamonaviy Yondashuvlar. *Maktabgacha va Maktab Ta’limi Jurnali*, 676270.
13. Raxmonov, A. K. (2025). Mutarriziyning “Risalatun fin nahv” asari mo’jaz grammatik manba. *Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85–88.
14. Raxmonov, A. K. (2025). Nosir al-Mutarriziyning “Risalatun fin-nahw” asarida grammatik kategoriya talqini va uning o‘zbek tilshunosligidagi muqobillari. In *Ilm-fan muammolari tadqiqotchilar talqinida* (pp. 136–139). Alfraganus University.
15. Raxmonov, A. K. (2025). Nosir al-Mutarriziy merosida tarjima nazariyasi va didaktikasi: “Risalatun fin-nahv” asari va zamonaviy tarjima ta’limi integratsiyasi. *Science Time Journal*, 3(5), 150–155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>